

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,25. Verschijnt wekelijks.

ZIJN WIJ BEGINSSELVAST

Mag ik ditmaal bij uitzondering afwijken van de lang geleden opgegeven titel voor deze toespraak?

Het is namelijk voor mij, als voorzitter van het Humanistisch Thuisfront, wel erg moeilijk om deze gelegenheid te laten passeren zonder iets te zeggen over de geestelijke verzorging in ons leger, een onderwerp dat de laatste maanden volop in de publiciteit is en waarmee ook het Humanistisch Verbond in de komende tijd heel veel te maken zal hebben.

Als voorzitter van het Thuisfront mag ik er nog eens aan herinneren, dat het ons vanaf de oprichting om drie doeleinden ging. We wilden militaire tehuizen bouwen om vooral de dienstplichtigen de gelegenheid te bieden hun vrije uren in een prettige, huiselijke sfeer door te brengen. Geldgebrek belet ons helaas op alle belangrijke legerplaatsen, met een goed geoutilleerd tehuis aanwezig te zijn, maar we werken verder.

In de tweede plaats wilden we een vormingscentrum stichten voor het houden van driedaagse bezinningsbijeenkomsten zoals de katholieke en de protestants-christelijke geestelijke verzorging reeds langer deden. Dit doel is reeds lang bereikt, het werk van het Coornherthuis in Driebergen wordt gelukkig alom gewaardeerd.

Tenslotte hebben we ervoor gepleit dat ook binnen het leger geestelijke verzorging van onze zijde zou worden mogelijk gemaakt. Het heeft nogal wat strijd gekost dit doel te bereiken, maar ook dat is door de beslissing van de minister en de kamers van enkele maanden geleden gelukt. Zoals echter de kerken de verantwoordelijkheid dragen voor de geestelijke verzorging zo meenden wij, zou de verantwoordelijkheid voor de humanistische geestelijke verzorging moeten berusten bij het Verbond.

Dat was ook de opvatting van de Minister. Het Thuisfront zal met dit deel van het werk dus voortaan weinig bemoeiing hebben.

Nu is echter juist inzake de geestelijke verzorging in het leger een conflict gerezen, zij het in de protestants-christelijke sector, dat bij alle onaangename kanten die het heeft althans dit voordeel heeft, dat vele mensen voor dit onderwerp belangstelling hebben gekregen en dat het ook ons noodzaakt om ons nog eens op de positie van de geestelijke

verzorging te bezinnen. Die positie is namelijk merkwaardig genoeg om er eens even bij stil te staan. De geestelijke verzorging bij de diverse krijgsmachtonderdelen is immers een van de weinige terreinen waar staat en kerk op de meest nauwe wijze met elkaar in contact komen. En als ik kerk zeg, moet u daarachter denken: èn Humanistisch Verbond. Bijna 150 jaar geleden verscheen in onze grondwet de bepaling, dat de Christelijke hervormde godsdienst die van de soevereine vorst zou zijn, een laatste herinnering aan een veel verder gaande situatie van vóór de Franse overheersing, waarbij de gereformeerde religie de heersende was en dus de bevoorrechten, terwijl andere religies hoogstens getolereerd werden. Maar ook die even genoemde bepaling verdween toen Nederland en België één koninkrijk vormden.

Zo'n discriminatie kon men het overwegend katholieke België niet aandoen. De banden tussen staat en kerk, in dit geval de hervormde, werden dus losser. Na het midden van de vorige eeuw verdwenen ook de bemoeiingen, die de regering nog met de kerken had, m.n. met de interne organisatie, het beheer van kerkelijke goederen, de benoeming van predikanten. Per saldo resteerde en resteert als herinnering alleen het feit, dat de regering nog steeds gelden uittrekt voor de bezoldiging van een aantal kerkelijke dienaren.

Deze midden-19e eeuwse boedelscheiding tussen staat en kerk is vanuit een oogpunt van godsdienstvrijheid en vanuit een oogpunt van gelijke behandeling van de verschillende kerken een gelukkige ontwikkeling geweest. Niet iedereen is daar overigens gelukkig mee! Het zijn niet alleen de staatkundig-gereformeerden, die een veel nauwere binding tussen staat en kerk voorstaan en die de principieel volkomen gelijke behandeling van de kerken en van de belijders der verschillende godsdiensten beslist geen juiste situatie vinden.

Ik ga daarop nu niet in, het is echter wel interessant in dit opzicht de beginselprogramma's van de diverse politieke partijen te bekijken. Nu zullen sommigen onder u wellicht opmerken, dat er gedurende de laatste jaren toch weer een ontwikkeling in andere richting is.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 10 mei 1964

Ze kunnen dan wijzen op de wet inzake subsidiëring van kerkenbouw en op de verschillende gemeentelijke regelingen voor de subsidiëring van godsdienstonderwijs op de openbare scholen. Toch geloof ik niet, dat hier van een ontwikkeling in omgekeerde richting sprake is. Immers, de genoemde regelingen geven kerkgenootschappen, maar gelukkig ook genootschappen op geestelijke grondslag zoals het Humanistisch Verbond onder bepaalde omstandigheden zekere rechten.

Ze kunnen voor die doeleinden geldelijke steun vragen, ze kunnen het ook laten en als ze het doen blijven ze overigens geheel vrij. De overheid gebruikt de subsidiëring dus niet als middel om zich in de zaken van kerk of genootschap te mengen. Dit dus in tegenstelling met de 19e eeuw toen de regering en vooral koning Willem I zich voortdurend met kerkelijke aangelegenheden bemoeide. Ook zal het onder de huidige regelingen in principe niet kunnen gebeuren, dat een bepaalde kerk een bevoorrechte positie inneemt. In dit bestaande patroon is de verhouding tussen kerk en overheid bij de geestelijke verzorging in het leger een enigszins uitzonderlijke.

Nu is er voor een uitzonderingspositie uit praktische overwegingen wel wat te zeggen. De overheid immers verplicht onze zoons hun gewone milieu gedurende een tamelijk lange periode te verlaten, ze moeten verkeren in een omgeving met eigen regels en normen, die meestal sterk afwijken van wat ze gewend zijn, in een situatie die ze vrijwillig in overgrote meerderheid nooit gekozen zouden hebben. Het is dus logisch, dat de gemeenschap die dit offer vraagt daartegenover ook verplichtingen op zich neemt o.a. de verplichting ervoor te zorgen, dat de militairen die geestelijke verzorging kunnen krijgen, die zij ook normaal zouden kunnen krijgen.

Daarover hoeft geen verschil van mening te bestaan. Wel echter kan dit ontstaan over de manier waarop die verzorging geregeld moet worden.

De eenvoudigste oplossing zou natuurlijk zijn, dat de overheid alle gelegenheid geeft voor bijwonen van kerkdiensten e.d., zo nodig zorgt voor vervoer en desnoods ruimte in de legerplaatsen beschikbaar stelt als dit uit praktische overwegingen wenselijk zou

Zo juist verschenen:

BEZITSVORMING

samengesteld door Dr. W. Albeda, Dr. A. van Biemen, Ir. G. J. Braat, Drs. H. J. D. Dieters, Drs. J. M. Th. Loeffen, Dr. E. Nordlohne, Drs. A. W. H. J. Quaedvlieg, J. Reehorst en Drs. J. M. den Uyl.

Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. no. 27.

na de bevrijding

Schoon en stralend is, gelijk toen, het
voorjaar,
Koud des morgens, maar als de dagen verder
Opengaan, is de eeuwige lucht een wonder
Voor de geredden.

In 't doorzichtig waas over al de brake
Landen ploegen weder de trage paarden
Als altijd, wijl nog de nabije verten
Dreunen van oorlog.

Dit beleefd te hebben, dit heellijfs uit te
Mogen spreken, ieder ontwakende weer te
Weten: heen is, en nu voortgoed, de welhaast
Duldloze knechtschap —

Waard is het, vijf jaren gesmacht te hebben,
Nu opstandig, dan weer gelaten, en niet
Eén van de ongeborenen zal de vrijheid
Ooit zoo beseffen.

J. C. BLOEM

Uit: Dichters van dezen tijd.

zijn. Ook kan men zich voorstellen, dat de kerken recht zouden hebben op vergoeding van de extra-kosten van deze verzorging.

Zo'n recht zou niets nieuws zijn, gegeven het feit, dat men in vele gemeenten, zoals ik reeds zei, subsidie kan krijgen in de kosten van godsdienstonderwijs aan openbare scholen.

Zo eenvoudig liggen de zaken in ons land echter niet.

De kerken hebben een verzorging op dié manier blijkbaar niet voldoende geacht. Priester en dominee moeten bij de troep zijn. Niemand zal, dunkt me, betwisten, dat in oorlogstijd de geestelijke verzorger bij de troep moet zijn, in alle omstandigheden moet hij dan zijn bijstand kunnen geven. Is het daarvoor nodig dat hij ook in vredetijd min of meer in het leger is opgenomen? Het lijkt me op z'n minst een punt van discussie. Als echter deze vraag bevestigend zou moeten worden beantwoord komt men al heel gauw tot de constructie, die in Nederland gekozen is.

De dominee is niet slechts dienaar van zijn kerk, hij is ook ambtenaar, weliswaar geen militair (al draagt hij een uniform), maar burgerambtenaar, en daardoor dienaar van twee heren, de kerk en de overheid. Twee heren dienen in meestal een moeilijke opgave en het is een wonder, dat het zo lang is goed gegaan.

Het conflictpunt binnen de protestants-christelijke geestelijke verzorging is, zoals u weet, de vraag of het rapport van de synode van de Hervormde Kerk inzake de geoorloofdheid van het gebruik van kernwapens al dan niet ter discussie mag worden gesteld. De hoofdlegerpredikant is daartegen, een aantal hervormde legerpredikanten hebben daarover een andere mening. De hoofdlegerpredikant probeert zijn zin door te drijven door zijn tegenstanders een andere functie te geven, te verplaatsen, te ontslaan, hen daarvoor althans bij de minister voor te dragen en dat met voorbijgaan van de interkerkelijke commissie, die hij om advies hoort te vragen.

Dit conflict mag ons niet koud laten zijnde een ruzie in andermans huis. Eerstens niet, omdat hier enkele algemene waarden in

het geding zijn, waarvoor een ieder behoort op te komen, maar ook omdat dit conflict, zeker ten dele samenhangt met een verhouding, waarmee ook de humanistische beweging te maken krijgt nu ook deze direct bij de geestelijke verzorging betrokken is. Hier immers is de vrijheid van de predikant om zijn werk de inhoud te geven, die hij meende daaraan te moeten geven aan de orde. Let wel Dr. Diekerhof wil het beruchte rapport ter discussie stellen bij de opleiding van legerpredikanten.

Het is haast onvoorstelbaar dat zijn chef daartegen bezwaar durft te maken. Het zou voor mij trouwens evengoed onaanvaardbaar zijn geweest als het erom zou gaan of dit onderwerp, de geoorlooftheid van het gebruik van kernwapens, ter discussie mag worden gesteld bij het werk onder de militairen. Trouwens, hoe kan men vermijden dat dit ter discussie komt? Ook de dienstplichtigen zullen immers over dit onderwerp willen praten. Als men de geestelijke verzorging door hervormde predikanten toelaat is het toch onvermijdelijk, dat zich onder de legerpredikanten mensen bevinden, die het rapport van de synode van hun kerk onderschrijven en daarvan ook willen getuigen.

Wat zien we echter gebeuren? De hoofdlegerpredikant maakt van zijn positie als chef misbruik om wie hem niet zint voor overplaatsing of ontslag voor te dragen.

In de kerk moge iedere predikant formeel gelijkstaan met iedere andere, in het leger is de predikant ook nog ambtenaar, dus ondergeschikt aan wie hij kerkelijk nevenschikt is. Ik vergeet daarbij niet, dat de hoofdlegerpredikant gereformeerd is, dat doet aan mijn stelling principieel niets af. Het is voor mij onbegrijpelijk, dat de staatssecretaris die voor de zaken van het leger verantwoordelijk is zich conformeerde aan de opvatting van de hoofdlegerpredikant. Het is volkomen onbegrijpelijk, dat het moderamen van de hervormde synode tegen het machtsmisbruik in verzet kwam. Hoe het conflict uiteindelijk ook moge aflopen, de moraal moet wel zijn, dat binnen de kerken en ook binnen het Humanistisch Verbond een hernieuwde bezinning op de positie van de geestelijke verzorging wenselijk is.

Zou het toch niet verstandiger zijn als ook op dit terrein de bestaande band tussen overheid en kerk zou worden gestaakt? De ongedeelde verantwoordelijkheid zou dan bij kerken en Verbond komen te rusten, de geestelijke verzorgers zouden nog maar één meester hebben, de overheid zou zich kunnen beperken tot het verschaffen van faciliteiten en mijnentwege van geldmiddelen. De verhoudingen zouden daardoor zuiverder worden. Principieel beschouwd geloof ik, dat deze gedragslijn de juiste zou zijn. Ik ben mij er echter van bewust, dat de praktijk een afwijking zou kunnen eisen. Dat echter zou toch minstens ernstig moeten worden onderzocht.

A. R. VERMEER

VAKANTIEPLANNEN

De B.W.C. (Buitenwerkcommissie) van het Humanistisch Verbond organiseert in 1964:

A. Voor kinderen van 10 t/m 12 jaar:

Van 18 tot en met 25 juli een week in de Korenbloem te Elspeet.

De leiding berust bij mej. M. M. Köne-mann.

De prijs bedraagt f 49,—. Daarin is f 2,— zakgeld begrepen.

Voor verdere bijzonderheden kunt u zich wenden tot het Centraal Bureau, Oudegracht 152, Utrecht.

B. Voor jongeren van 13 t/m 15 jaar:

3 tentenkampen

1e kamp van 20-30 juli

2e kamp van 31 juli-10 augustus

3e kamp van 31 juli-10 augustus

De prijs voor deze tentenkampen (10 dagen) bedraagt f 56,—.

Het terrein is gelegen op één van de mooiste punten op Schouwen.

Uitsluitend voor deze kampen verkregen (romantisch, zonder moderne accommodatie).

Aanmelding bij mevrouw E. Plettenberg-Sweyd, Saffierstraat 76 I, Amsterdam-Z., telefoon 020-738369.

Er is nog plaats voor enkele mannelijke deelnemers aan de trektocht door België van 3 t/m 17 augustus.

Leiding Frans Doeleman. Kosten f 90,— per persoon. Vertrek: 10.30 uur uit 's-Hertogenbosch. Aanmelding: Mevr. E. Plettenburg-Sweyd, adres zie boven.

lezingen voor de radio

zo. 17 mei VARA 9.45 uur: J. Cohen: „Stuwende krachten”.

zo. 24 mei VARA 9.45 uur: R. de la Rie: „Het humanisme van Anna Blaman”.

zo. 31 mei VARA 9.45 uur: J. de Leede: „Humanistische gedachtewisseling”.

Vergeleken bij het tumult dat in zijn boeken heerst is het in zijn leven feitelijk plattelands stil. Hij werd geboren in Röcken in Pruisen als zoon van een predikant die krankzinnig stierf toen Friedrich zes jaar oud was. Verder is hij geheel opgevoed en opgekweekt door bemoederende vrouwen. Hij was een buitengewoon knap ventje. Er is een autobiografie van hem bekend, die hij op veertien-jarige leeftijd schreef. Een studiehoofd. Hij liep college in Bonn, later in Leipzig; was zeer obscuur, werkte noest en eenzelfvig, wijdde zich aan de klassieke filologie. Kort na zijn studperiodes werd hij hoogleraar in Basel en een stroom van hoogst merkwaardige werken verschenen van zijn hand. Om er enkele te noemen: *Die Geburt der Tragödie*, *Menschliches Allzumenschliches*, *Die Fröhliche Wissenschaft*, Also sprach Zarathustra, *Jenseits von Gut und Böse* en *Genalogie der Moral*. Omstreeks 1890 brak een geestesziekte uit en in 1900 stierf hij.

De korte rechte lijn waarlangs zijn leven verliep kan niet in het minst de indruk voorbereiden die de inhoud van zijn boeken biedt. Na zijn jeugdgeschriften heeft hij al gauw een eigen stijl en een heel originele betoogtrant ontwikkeld.

Voorlopig en ietwat grof gezegd: hij was een cultuurcriticus, die de christelijke tendens van onze westerse beschaving als decadent beschouwde en op uiterst radicale wijze de moraal, de godsdienst en het mensideaal van onze cultuur bestreed.

Maar bij de eerste blik valt de vorm op. Hij schrijft in de trant van de vrije associatie, met een ogenschijnlijk chaotische reeks van ideeën, invallen, anecdotes. Soms zijn het vloedgolven van aaneensluitende, dan weer pistoolschoten van op-zich-zelfstaande denkbeelden. Deze vorm van aforismen is niet toevallig. — Nietzsche had als het ware een aforistisch karakter. De stijl der ontleding in factoren, een natuurlijke aandacht voor achtergronden en onderscheidingen — die we aantreffen bij alle grote moraalcritici — is principieel onverenigbaar met de noodzaak tot constructie en inéénvloeiing, die geëist wordt voor het epos, het drama of een evangelie. Eenvoudig gezegd: het type auteur als Nietzsche is nooit uit op een overzicht van gebeurtenissen, hij zoekt steeds naar dóórzicht, naar motieven.

Het werk van Nietzsche — en zijn soortgenoten — heeft altijd een strikt persoonlijk karakter. Het zijn bekentenissen. „De mens”, meende hij, „moet reizen, ook in zichzelf en zijn naaste omgeving en alle bergen en dalen van zijn ik opsporen en onderzoeken”. Hij stelde dan ook aan elk boek, dat hem in handen kwam, de eis dat het de weergave van een eigen, belangrijke ervaring van de schrijver was. „Ik wil”, zei hij, „geen auteur meer lezen bij wie men merkt dat hij een boek wilde maken; alleen degenen wier gedachten onverwacht een boek worden.”

Inderdaad bevat het werk van Friedrich Nietzsche grotendeels de neerslag van een verschrikkelijk persoonlijk avontuur, eigen geleden leed. De indringende kracht van

tallose ideeën die deze wonderbaarlijke man formuleerde, kan alleen verklaard worden door het feit dat hij met zijn leven betaalde voor zijn inzichten. Hij schreef: „De onopgeloste dissonanten in de verhouding van karakter en gezindheid der ouders klinken door in het wezen van het kind en vormen zijn innerlijke lijdensgeschiedenis”. Met schade moet hij de relatie der generaties zelf hebben ervaren. Hij bracht het heel precies onder woorden: „De grootste ramp voor een man is een liefhebbende moeder gehad te hebben”. Zijn werk is de krampachtige worsteling om zich van zijn last der overlevering te bevrijden.

Voor al het christendom werd exponent van zijn ellende. Wat hij in zijn jeugd en jongelingsjaren aan angst, onrust, afhankelijkheid, lafheid en onderwerping had verworven, verafschuwde hij in het christendom, dat hij tegen het fond van de klassieke oudheid zag woekeren. Daarbij stuiten we op het voor onze tijd curieuze verschijnsel dat hij het christendom beschouwt als het nihilisme „par excellence”. „Het christendom”, riep hij uit, „heeft partij gekozen voor al het zwakke, nederige, mislukte; het heeft zijn ideaal gemaakt uit het verzet tegen het sterke leven; het heeft de rede bedorven, terwijl het de hoogste waarden van de geest als zonde, als dwaalleer, als verzoeking van de boze brandmerkte”. De aanmoediging tot nederigheid, tot bescheidenheid, tot berusting, die hij in het christendom onderkende, achtte hij symptomen van menselijk verval en in feite: „een praktisch nihilisme”.

Het is volkomen duidelijk tot welke extreme interpretaties het werk van Nietzsche aanleiding moest geven. Het nationaal-socialisme zowel als de klein-burgerlijke onverschilligheid voor zaken des geestes (hetgeen wij thans nihilisme noemen) beriepen zich op Nietzsche — het eerste via een criminele accentuering van zijn minachting voor het zwakke, het laatste met gretige aanhaling van zijn ontmaskerende ontledingen van de moraal. Het is een feit dat Nietzsche zich van de betrekkelijkheid van zijn psychologische methode in het onderzoek van moraal en godsdienst niet bewust is geweest. Hij heeft een formidabele, zuiverende invloed gehad op het moderne denken, maar zijn filosofie van de hamer is een riskant wapen in handen van ongeschoolden in wijsgerig probleembesef. Nietzsche heeft haarscherpe ontledingen geleverd van heilige onzin; hij heeft de diepere aandriften en weerstanden, die verscholen liggen in ons denken en doen, virtuoos bloot gelegd — maar hij wist niet de puinhopen der „objectiviteit” niets aan te vangen.

Zijn werk bevatte zijn persoonlijk lotgeval. Hij schreef niet alsof maar omdat zijn leven er van af hing. Er zijn er weinig, die scherp als hij hebben ingezien dat het leven een bevrijdingsstrijd is, een worsteling vol moeite, inspanning en pijn om zich te verlossen van wat men „zichzelf” noemt. „Mijn geschriftetn”, zei hij, „spreken alleen van mijn zelfoverwinningen”.